

**Анотации на материалите по
чл. 65 от ПРАСПУ, самооценка на приносите
на
Екатерина Георгиева Чернева**

**катедра „Предучилищна педагогика”,
Педагогически факултет,
ПУ “Паисий Хилендарски”**

*за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност “доцент”, Обявен
в Държавен вестник, бр. 57 от 26.06.2020 г.
област на висше образование Педагогически науки;
професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по... (Методика на
овладяване на български език в детската градина)*

За участие в конкурса са представени 26 научни труда: 1 монография; 1 публикувана книга на базата на защитен дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен "доктор"; 1 статия в реферирано списание; 3 статии в учебно помагало за студенти от магистърска програма и 20 научни статии – всички рецензирани.

Следните три научни публикации са свързани с дисертационен труд за присъждане на образователната и научната степен „доктор“ и не участват в публикациите за конкурса:

1. Чернева Е. Изследване на ценностната ориентация на ученици от 3 клас, В: „Начално образование“, 1998, № 6-7, с. 59-67, ISSN 0204-4951.
2. Чернева Е. Как се възприемат помежду си учениците от 3 клас, В: „Начално образование“, 1997, № 3, с. 36-43, ISSN 0204-4951.
3. Чернева Е. Проява на качеството честност в поведението на учениците, В: „Начално образование“, 1995, № 8, с. 55-59, ISSN 0204-4951.

1. Анотация на монография със заглавие: Образователен модел за формиране на фините двигатели умения на детето. УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2020, ISBN 978-619-202-539-7.

В методическата литература у нас развитието на фината двигателна култура се свързва по-скоро с готовността на детето за постъпване в първи клас. Липсва система от упражнения, формиращи фината моторика от ранна детска възраст и подпомагащи усвояването на основен ограмотителен процес, какъвто е писането.

Ето защо ц е л т а на настоящото изследване е не само да се установи степента на формираност на фината моторика на детето, но и да се предложат алтернативни варианти за формирането ѝ в детската градина и в подготвителния етап на първи клас.

В Първа глава се прави теоретичен обзор на проблема за фините двигателни умения и значението им за овладяване на писането. Коментира се начинът, по който детето открива писмеността и се обяснява защо е важно да се развият фините двигателни умения. Проследява се развитието на фините двигателни умения в онтогенезиса на детето, определят се основните функции на фините движения. Отговаря се на въпроса, който вълнува много учители и родители: кога най-рано може да бъде ограмотено детето? Посочени са някои алтернативните варианти за запознаване с буквите в предучилищна възраст.

В Глава втора се анализират резултатите от проведено изследване за достигнатата степен на формираност на фината моторика в подготвителна група. Разгледани са различни варианти на тестове за училищна готовност, разработени и апробирани в България. След общото описание на самостоятелно създадения тест за изследване на фини двигателни умения, се прави качествен и количествен анализ на получените резултати по всяка една от включените задачи.

Тези резултати са отправна точка за разработване на образователен модел за подготовката на детската ръка за писане, както за детската градина (Трета глава), така и за началното училище (Четвърта глава). Методическите похвати за подготовката на детската ръка за писане, които са главно в игрова форма са обединени за всяка възрастова група и са степенувани по трудност. Коментират се възможни начини за запознаване с елементите на ръкописните букви преди постъпването на детето в първи клас.

В четвърта глава се отделя внимание на проблемите на фината моторика в предбуквения етап на първи клас. Посочват се компетентностите, които трябва да са

формирани у седемгодишното дете, за да овладее писмената дейност, като е отделено внимание на психофизиологичните особености при формиране на писмения навик в първи клас. Направен е анализ на изследване на фината моторика в предбуквения период и на тази база се посочват различни методически варианти, подпомагащи фините двигателни умения, които могат да се ползват както в урока по писане, така и в часовете по самоподготовка.

Последната част на книгата е посветена на дилемата ръкописно писане-клавиатура.

2. Анотация на публикувана книга на базата на защитен дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен "доктор": Педагогически аспекти на ценностната ориентация на детето в начална училищна възраст. Fast Print Books, 2020, ISBN 978-619-236-204-1.

Ценностната ориентация се явява важна характеристика на детската личност. Тя е показател за нейната формираност. Значението на изследването на ценностната ориентация се определя от това, че тя е основният канал на усвояване на духовната култура на обществото, превръщайки културните ценности в стимули и мотиви на практическото поведение на хората.

Ценностната ориентация в нашето съвремие има динамичен характер. Тя се определя от актуалните обществено - икономически условия и от националните традиции на общочовешките ценности. Това налага необходимостта възпитанието да подпомогне личността в създаването на собствени ценности, но достатъчно отворени към непрекъснатите промени в живота и проявата им в нови условия.

Така възниква въпросът за същността на ценностната система у съвременния ученик от начална училищна възраст, за нейната гъвкавост, динамичност, усет към новото и промените, бързи реакции, личностна позиция и т. н.

В Глава първа се прави теоретичен анализ на проблема за възпитаване на ценностна ориентация у децата от начална училищна възраст в съвременните условия. За целта се разглежда ценностната ориентация на детето в синхрон с бързо променящите се социално-икономически реалности. Посочва се и влиянието на междуличностното възприятие върху формирането на ценностната ориентация в начална училищна възраст.

В Глава втора се анализират резултатите от следните методи:

- Интервю “Кой какъв е?”- разкриване качествата на персонажи от български народни приказки;
- Игра “Познай кой е в шапката!”;
- Изборът на режисьора;
- Ранжиране на предпочитани герои от детски приказки и телевизионни предавания за деца;
- Контролна работа по математика;
- Педагогическа ситуация;
- Социометричен метод;
- Тест на Кели;
- Тест “Репертоарни решетки” на Кели.

В Трета глава се разглеждат методически варианти свързани с формиране на ценностната ориентация на учениците от началното училище в условия на междуличностно взаимодействие. Установява се, че работата в екип и задачите, които бяха изпълнени, породиха нов тип общуване между самите ученици. Между тях се появи открито и взаимно доверие, изгради се такава система от отношения, която даде възможност за пълно разкриване на личностните способности на всяко дете.

3. Анотация на статия в реферирано издание:

Чернева, Е. Иновативни варианти за развитие на речевия слух в предучилищна възраст [Innovative Approaches for Developing Speech Hearing at Preschool Age] / Екатерина Чернева / Ekaterina Cherneva В: „Педагогика“, София, 2018, №5, с. 657-664. ISSN 0861 – 3982.

В статията се поставя акцент върху развитието на речевия слух в предучилищна възраст.

Слуховите усещания във възрастта три-шест години се повишават средно два пъти. За съжаление, съществуват индивидуални различия по отношение на възприемане на тонова височина, тембър, интонация, темпо на говорене. Чрез различни упражнения може да се стигне до подобряване на слуха на детето в следните направления: разпознаване на звуковете, формиране на слухово внимание, развитие на слухова памет. Предимство на предложения модел е поставянето на играта в основата

на овладяване на звуковата култура. Играта е любима дейност на детето в целия предучилищен период. Тя е в основата на неговото развитие.

Ето защо са посочени игрови варианти, подпомагащи слуховото възприятие, слуховото внимание, слуховата памет.

Установява се, че правилното развитие на речевия слух при детето гарантира адекватно възприемане на информацията от заобикалящия го свят. А тази информация е в основата на формиране на уменията за общуване, на овладяването на българския книжовен език и на развитието на свързаната устна и писмена реч.

Предложеният модел няма претенции за изчерпателност, но е опит за систематизиране на игрови варианти, които подпомагат развитието на детския слух по забавен начин, и е приложим както в условията на детските заведения, така и у дома.

4. Анотации на материали в учебни помагала за студенти:

4.1. Чернева, Е. Система за езиково обучение в началното училище. В: Помагало за държавен изпит по методика на обучението в детската градина и началния етап на СОУ. УИ „Паисий Хилендарски“, 2015, с.67-78. ISBN 978-619-202-101-6.

Системата за езиково обучение е представена чрез целепологането и задачите, свързани от една страна с лингвистичната компетентност на детето, а от друга - с прагматичната компетентност.

Целта на езиковото обучение е в края на четвърти клас учениците да имат задълбочени знания за строежа на езика, за езиковите и речевите единици, за някои правоговорни, правописни, пунктуационни и граматически норми.

Проследява се учебното съдържание по класове, като се поставя акцент върху новите правила и норми, които трябва да овладеят учениците.

Още в първи клас започва работа по формиране на ортографска зоркост. Ортографията изучава правилното изписване на думите, а главният признак на ортограмата е несъвпадение на звук и буква.

Езиковото обучение във втори клас е естествено продължение и надграждане на изученото за езиковите и речевите единици в първи клас. Акцент се поставя върху правописните особености на думите, свързани с разликите между звук и буква както по гласеж, така и по количество – щ, ю, я. Второкласниците изучават звуковете в

българската фонемна система с оглед на техните противопоставяния и правописните особености.

Акцентът в методическата работа в трети клас е свързан с правописните умения на учениците – да намират сродни думи за проверка на правописа на гласни и съгласни звукове в средата на думата; да запомнят правописа на представките и да ги записват правилно, независимо от изговора.

В четвърти клас се затвърдяват знанията за различните видове изречения по цел на изказване и се въвеждат понятията „подлог“ и „сказуемо“. Чрез тях четвъртокласниците се запознават с видовете изречения по състав.

Като цяло обучението по български език в началното училище съдейства за развитието на устната и писмената реч на учениците, на уменията им да общуват, на познавателните им интереси и творческите им способности, на мисленето, паметта и въображението им.

4.2. Чернева, Е. Система за литературното обучение в началното училище. В: Помагало за държавен изпит по методика на обучението в детската градина и началния етап на СОУ. УИ „Паисий Хилендарски“, 2015, с. 55-67. ISBN 978-619-202-101-6.

Разглежданите проблеми на литературното обучение се свързват с пълнотата и дълбочината на възприемане на литературния текст в начална училищна възраст. От литературните компетентности зависи в значителна степен формирането на детската личност, а самото възприемане е непосредствено свързано с успешното овладяване на четенето като естетическа дейност.

Целите и задачите се декомпонират през призмата на два подхода: комуникативноречев и литературно-естетически.

Проследени са техните етапи и се доказва, че независимо кой подход ще бъде използван в литературното обучение, важен е самият процес, т.е. този път, който малкият читател изминава от литературното произведение като изкуство до приобщаването му към художествената литература.

Разглежда се съдържанието на обучението по литература по класове:

В първи клас обучението по литература се организира като самостоятелно след периода на ограмотяване и в него се обособяват два относително самостоятелни раздела –

обучение за възприемане и осмисляне на художествен текст и обучение по извънкласно четене.

Във втори клас детето се запознава с баснята като литературен жанр и народната песен. Преобладават кратките по обем текстове с достъпно съдържание, така че да се поддържа читателски интерес.

Третокласниците имат възможност да четат и коментират в урока по литература откъси от повести и романи за деца от класици в тези жанрове. Учениците съотнасят пословицата към конкретното съдържание на изучаваното литературно или фолклорно произведение, за да докажат, че са го осмислили и са открили авторското послание, отношението на автора към изобразеното.

В четвърти клас учителят на емпирично равнище систематизира знанията на учениците за жанровата специфика на най-широко застъпените в учебното съдържание литературни видове: приказка, стихотворение, разказ, басня, като не си служи с абстрактна терминология и не прави широки обобщения, а чрез сравняването на литературните произведения от даден жанр се търси общото и различното между тях в практически план.

В материала се посочват и конкретни методически стъпки при възприемане на различни литературни жанрове: приказка, стихотворение, разказ, басня.

4.3. Чернева, Е. Система за обучение по свързана устна и писмена реч. В: Помагало за държавен изпит по методика на обучението в детската градина и началния етап на СОУ. УИ „Паисий Хилендарски“, 2015, с. 78-90. ISBN 978-619-202-101-6.

В контекста на учебните програми по български език и литература за 1–4 клас комуникативно-речевата насоченост на обучението по български език предполага изучаването на езика в училище като единство на език и реч, т.е. усвояване на езиковите знания, на езика като средство за общуване. Основната комуникативна единица е текстът. Учениците трябва да имат знания за текста, да могат да го възпроизведат и създават. Ето защо целеполагането в системата за обучение по свързана реч има следните три основни направления: текстознание, текстовъзприемане, текстосъздаване.

Разгледани са основните фази на речевата дейност: ориентация, планиране, реализация и контрол, както и видовете реч: устна и писмена; диалогична и монологична.

Чрез проследяване на учебното съдържание по класове се разгръщат в методическа последователност видовете преразкази и съчинения, които се изучават в начална училищна възраст.

Разгледани са подробно и методическите похвати за развитие на речта на три равнища: лексикално, синтактично и равнище на свързаната реч.

В началната степен, когато уменията на учениците за създаване на текстове започват да се формират, е добре да се започне с работа върху преразказ. Речевите упражнения при подробния преразказ трябва да подпомагат възприемането на чуждия текст.

Разгърнати са методическите стъпки при различните жанрове съчинения: повествование, описание, разсъждение.

5. Анотации на статии в нерелевирани издания:

5.1. Чернева Е. Алтернативни варианти за формиране на звукова култура в предучилищна възраст. В: „Образование“, 2015, № 4, с. 102-112. ISSN: 0861-475.

В статията се разглежда проблемът за развитие на фонематичния слух на детето в предучилищна възраст.

Разгръща се идеята, че развитието на фонематичния слух е в основата на двата вида речева дейност: продуктивна и рецептивна. Продуктивната реч включва говорене и писане, а рецептивната - четене и слушане. Без способността да се възприемат и диференцират фонемите се нарушава слушането. Това затруднява диалогичната комуникация /говорител-слушател/. Фонематичният слух е необходимо условие и за усвояване на четенето. В основата на този процес е уменията за съпоставяне на звука с буквата, т.е. представата как изглежда звукът на хартия.

От съществено значение е фактът, че някои звукове се произнасят по различен начин, отколкото се пишат. Това предполага добре развит фонематичен слух като способност за разпознаване на звукови и визуални образи, особено тези, които са част от буквите.

Анализирант се резултатите от диагностичен експеримент, чрез който се проследява достигнатото ниво на уменията за звуков анализ при децата от първа подготвителна група /петгодишни/ и втора подготвителна група /шестгодишни/.

Посочват се игрови методически варианти, които биха подпомогнали учителите в детска градина по пътя на подготовка за ограмотяване. Игрите могат да се използват и от учителите в първи клас, работещи с деца, които нямат майчин български език, деца със СОП.

5.2. Чернева Е. Готовност за ограмотяване, В: „Педагогика“, 2015, №6, с. 857-867. ISSN 1314-8540. EBSCO, ERIN PLUS.

В статията се разглежда готовността за ограмотяване на децата от подготвителната група на детската градина. Вниманието е насочено към диагностициране на уменията за звуков анализ, познаване на печатните букви и степента на формираност на фините двигателни умения. Проследява се достигнатото ниво по всеки от трите компонента на готовността за обучение по български език. Установява се, че учебната програма по български език в подготвителната група на детската градина изостава от темпото, с което се развива детето в съвременната реалност и е необходима бърза промяна.

За да се подкрепи това твърдение е направено педагогическо изследване, което установи, че детето в подготвителната група на детската градина е достигнало добро ниво на звукова култура: може да определя броя на звуковете в дадена дума, открива дали даден звук се намира в думата и определя вярно позицията му. Въпреки че познава печатните букви и ги открива в думата, шестгодишното дете се затруднява при изписването им. Тази неувереност се дължи отчасти и на някои пропуски при формиране на фината моторика в подготвителната група на детската градина. Количествените резултати доказват хипотезата, че в детската градина може да се постави началото на ограмотяването. Този процес би могъл да се ускори, ако се доближат максимално Държавните образователни изисквания на детската градина и началното училище.

В статията се посочват се алтернативни методически варианти, които биха подпомогнали родноезиковото обучение в детската градина и подготовката на детето за овладяване на четенето и писането като основни ограмотителни процеси.

5.3. Чернева Е. Основни компоненти на училищната готовност по български език, В: Българският език и съвременното езиково обучение - сборник в чест на 65-годишнината на доц. д-р Мария Петрова, Смолян, 2015, с.30-38. ISBN 978-954-8767-59-0.

В статията се разглежда плавната приемственост между детската градина и началното училище при овладяване на четене и писане. Вниманието е насочено към дефиниране на основните компоненти на методическата готовност за обучение по български език.

Компонентите на училищната готовност към момента на постъпване на детето в първи клас са следните:

- фонематичен слух, включващ правилно произношение на звуковете, умение да се различават звуковете в потока на речта, умение за звуков анализ и синтез;
- граматически строй на речта, обединяващ синтаксис, морфология и словообразуване;
- устна реч, която включва речниковия запас на детето и умението му да се включва в диалогична и монологична реч;
- фина моторика.

Прави се кратка обща характеристика на всеки един от тези компоненти, като освен краткия анализ се посочват конкретни методически препоръки за овладяването им.

За всеки един от посочените компоненти са разработени алтернативни игрови варианти, които биха подпомогнали детските учители по трудния път на родноезиковото обучение в детската градина.

5.4. Cherneva E. Alternative options for early reading on pre-primary level. In: The second International conference on education development and psychological science in Eurasia, Vienna, September 28, 2015, p. 17-22. ISBN -13 987-3-903063-70-9.

В статията се изследват възможностите за ранно обучение по четене в подготвителната група на детската градина. Посочват се възможни алтернативни варианти, които могат да се ползват както от родители, така и от учители.

Запознаването с буквите може да започне от двегодишна възраст, но това трябва да става постепенно и само в игрова форма, за да се запази детският интерес. Добре е, когато този процес започне, детето да има добро ниво на развитие на устната реч: правилен изговор на всички звукове, вярно построяване на прости изречения, адекватен отговор на поставен въпрос. От изключителна важност е да се събуди интересът на детето, а не просто да му кажем, че трябва да научи буквите. То не би ни разбрало.

Използван е самостоятелно изработен тест, който съдържа задачи, групирани по следния начин:

- за разпознаване на буквите от азбуката;
- за откриване на буква в печатно написана дума;
- за откриване на буква в дума, изобразена на картина;
- за довършване на буква по зададен елемент.

Резултатите от теста показват, че предучилищната възраст е привилегирован период, защото малкото дете притежава неподозирани възможности и те трябва да бъдат използвани максимално. От изключително значение е методите на преподаване да бъдат съобразени с психологията на детето, а не да се прехвърлят методите от обучение по начално четене и писане от първи клас в детската градина. Ето защо в статията са посочени няколко авторски дидактични игри, които подпомагат подготовката за ограмотяване.

5.5. Cherneva E. Options for development of coherent speech in kindergarten. In: The second International conference on education development and psychological science in Eurasia, Vienna, November 27, 2015, p. 33-40. ISBN -13 987-3-903063-70-9.

Най-трудната методическа дейност при обучението по роден език е да се научи детето самостоятелно и правилно да изразява своите мисли в устна и писмена форма. За тази цел има специално организирани уроци по свързана реч. Те се реализират на две нива: репродуктивно и продуктивно. При създаване на репродуктивен текст детето преразказва чужд текст със свои думи. Основна трудност за децата са продуктивните текстове. Това са всички видове съчинения, които те създават сами. За да се справи, детето трябва да притежават умения за работа с текст, а именно: последователно описание на действието; определяне на главната мисъл; съставяне на план; откриване на опорни думи и изрази.

Целта на статията е да посочи как могат да се използват кратките жанрове за ранно обучение по свързана устна реч в детската градина.

Подходящо е методическата дейност в детската градина да бъде разгърната чрез следните основни жанрове:

- Бележката е кратка писмена форма, която е свързана с конкретен факт. Езикът трябва да е точен и ясен, за да може читателят да разбере бързо проблема.
- Поканата е кратка делова форма, която указва кога, къде и какво събитие ще се случи. Поканата започва с обръщение и завършва с името на отправящия поканата. Децата обичат да пишат покани за рожден ден; за детско парти; за семеен празник.
- Поздравителна картичка е кратък текст, който се изпраща по даден повод /рожден ден, имен ден, Коледа, Нова година, Великден/. Писането на поздравителна картичка е свързано с много положителни емоции за децата. Дейността е още по-интересна, ако детето само изработи своята картичка.
- Писмото е по-дълъг разговорен текст, чрез който подателят разказва събития от живота си и проявява интерес към получателя. Затова в писмото има и много въпроси. Ето защо малкото дете пише писмо с помощта на възрастен.

5.6. Чернева Е. Възможности за синтактично развитие на децата в предучилищна възраст, В: „Дом, дете, детска градина“, 2016, № 1, с. 12-26, ISBN 1310-0580.

В статията се разглежда проблемът за синтактичното развитие на детето в предучилищна възраст като част от формирането на граматическия строй на речта.

Целта е да се докаже важността на синтактичното развитие на детето, тъй като това е една недостатъчно добре изучена област от онтогенезиса на граматическия компонент на езиковите способности в предучилищна възраст.

Проследяват се трудностите при овладяване на граматическата страна на езика: особеностите на предучилищната възраст; закономерностите при овладяване на морфологическата и синтактичната страна на речта; сложността на граматическата страна на даден език, особено на морфологията.

Анализират се етапите в развитието на детския синтаксис и се предлагат примерни методически варианти за овладяване на изречението, които биха

подпомогнали не само учителите в детска градина, но и родителите, които искат да направят пътя на подготовка за ограмотяване по-лек.

Маркирани са конкретни дейности, с които родителите могат да повлияят положително на развитието на езиковите умения на детето си.

Доказва се, че всяка компетентна методическа дейност, насочена към синтактичното развитие в ранна възраст ще допринесе за общото речево развитие на детето, ще го подготви с лекота да овладява трудните правописни и пунктуационни норми в българския език, ще го направи чувствително към собствената му реч.

5.7. Чернева Е. Алтернативи при морфологичното развитие на децата в предучилищна възраст, В: „Дом, дете, детска градина“, 2016, № 2, с. 11-25, ISBN 1310-0580.

В статията се разглежда проблемът за морфологичното развитие на детето в предучилищна възраст като част от формирането на граматическия строй на речта. Разглежда се тази част от морфологията, която изучава граматическите категории на думите: род и число на съществителни и прилагателни; лице, число и време на глагола и др.

Отделя се внимание и на словообразуването в предучилищна възраст: образуване на дума от друга дума с помощта на представка и наставка; образуване на сложни думи.

Отбелязва се, че основната задача е чрез живата реч детето да се научи да говори граматически вярно. Това се постига с правилна организация на предметната дейност; ежедневно общуване на български език с учител и връстници в групата; специално организирани педагогически ситуации, насочени към усвояване на трудни граматически форми.

Анализират се етапите в развитието на морфологията и словообразуването в детската реч и се предлагат примерни методически варианти за овладяване на частите на речта, а именно 12 игри, като всяка една от тях по забавен начин въвежда детето в морфологията и словообразуването.

5.8. Cherneva, E. The use of MIND MAPPING in teaching native language in nursery school. - The sixth International conference on education development

and psychological science in Eurasia, September 19, 2016. p. 17-23. ISBN -13 987-3-903063-70-9.

В методическата литература мисловното картиране е широко застъпено при овладяване на свързаната реч, при изучаване на чужд език, при затвърдяване на исторически и географски знания. За съжаление има единични изследвания за ролята му в предучилищното обучение. Вероятно това се дължи на факта, че малкото дете не може да пише, рисува по-бавно, трудно установява причинно-следствени връзки.

В статията са предложени са методически стъпки, които биха подпомогнали детето при овладяването на една от най-трудните части на речта: прилагателното име. Мисловната карта може да бъде разработена в два варианта: да се посочат прилагателни имена към дадено съществително или при дадено прилагателно да се добави съществително.

Методистите, които се занимават с родноезиковото обучение на 4-7 годишното дете препоръчват първия вариант: на детето се казва съществително име, което назовава предмет, задава се въпроса *Какъв е той? / Каква е тя? / Какво е то?* и се очаква подбор на подходящи прилагателни имена към съществителното име.

Вторият тип задачи: към дадено прилагателно да се добави съществително име е по-подходящ за обогатяване, уточняване и активизиране на речника на 5-7 годишното дете. За тази цел е добре да се използва мисловната карта. В центъра на мисловната карта е предметът, а ключовите думи ще са неговите признаци: цвят, големина, форма, вкус, материал. По този начин мисловната карта е подходяща за работа и в детската градина, и у дома, защото малкото дете не би се затруднило.

5.9. Чернева, Е. Методически варианти за обогатяване на детския речник. Интердисциплинарна научна конференция „Иновации и компетентности в образованието“. Пловдив, 2016, с. 176-184, ISBN 978-619-202-178-8.

В доклада се разглеждат основните моменти в речниковата работа с деца от предучилищна възраст като елемент от развитието на свързаната устна реч. Посочват се методически варианти, които биха подпомогнали педагогическия процес по роден език в детската градина. Предлагат се игрови похвати за по-пълноценна работа върху активната страна на детския речник.

Изведени са основни принципи, с които педагогът в детската градина е добре да се съобразява при работата си по активизиране, обогатяване или уточняването на детския речник: връзка на съдържанието на речниковата работа с постепенно развиващите се способности за опознаване на околния свят и на мисловната дейност на детето; използване на нагледността като основа за познавателната и речевата активност на детето; решаване на всички задачи на речниковата работа чрез свързването им с граматическата и фонетичната страна на речта, в контекста на развитие на свързаната устна реч на детето; семантизация на детската лексика - усвояване на значението на новите думи, уточняването и разширяването на значението на познати на детето думи в определен контекст чрез подбор на синоними, обясняване на значението на думите и противопоставяне на новите думи с техни антоними.

5.10. Cherneva, E. G. The Use of Mind Maps in the Associated Speech Training in Kindergarten. International conference on modern researches in science and technology (Germany, Berlin). Conference Proceedings , January 31, 2017, Scientific public organization Professional Science BERLIN, GERMANY. 2017, p. 440-446, ISBN-978-1-370-66338-5.

В статията се разглежда проблема за формирането на свързаната устна реч в детската градина. Посочват се предимствата на метода мисловна карта при работа върху създаване на повествователен текст от малкото дете.

Създадена от Тони Бюзан преди няколко десетилетия, мисловната карта отключва силата на човешкия мозък и разширява креативния му потенциал. В книгата си *The Mind Map Book* авторът доказва широкия спектър на приложение: решаване на проблеми, семейно учене и разказване на приказки, преподаване.

Високата ефективност на метода във всички сфери на приложение постави пред мен следният въпрос: Възможно ли е мисловната карта да подпомогне развитието на свързаната реч на детето в предучилищна възраст?

Основните идеи във всяка мисловна карта са онези думи или изображения, които са най-простите и логични инструменти за подреждане. Те се откриват със следните въпроси:

- За увода на детското съчинение: Къде?, Кога?, Кои са героите?
- За основната част /изложението/: Какво се случва? Защо?
- За заключението: Какво мисля за разказаната история?

Това са въпросите, които често вършат забележително добра работа в една мисловна карта, когато малките деца съставят повествователен текст.

5.11. Чернева, Е. Възможности за овладяване на правата на децата чрез образователно направление Български език. В: Социално-педагогически аспекти на детското развитие. Пловдив, Университетско издателство «Паисий Хилендарски», 2017, ISBN 978-619-202-279-2.

В доклада се анализират уменията на децата да съставят аргументирано изказване чрез компетентностите им по отношение на техните права.

Апробира се диагностичен инструментариум за установяване на знанията и отношението на седем-осемгодишните деца към правата им, който включва картинен тест, съдържащ три субтеста. Първият субтест диагностицира знанията за правата на децата. Чрез втория се изследва отношението към правата на децата като елемент на поведението. Децата трябва да избират между две твърдения: правилно-неправилно и да съставят диалог между момче и момиче, които спорят. Третият субтест е серия от картини, които съдържат следната случка: големи момчета торможат по-малко дете като му взимат шапката и я подхвърлят. Малкото момче се опитва да достигне шапката си, но не успява. Когато все пак я отскубва от ръцете на насилника, тя се къса. Наблизо минава полицаи, който вижда, че малкото момче плаче. Към децата, участващи в теста бе поставен следният въпрос:

Ще разкаже ли момчето истината на полицаия?

Аз мисля, че момчето

Детето изгражда своето изказване на основата на аргументацията като се опира на дадените словесни конструкции.

Основен критерий за успешност на изказването е да се приведе колкото може повече доказателствен материал за и против дадената теза и този материал да е свързан с правата на децата.

Предимство да се използва този начин на диагностициране е, че задаването на въпроси е неотменим елемент от всеки интерактивен метод. Той определя до голяма степен отношението на учениците към темата, дава им възможност да изградят собствено мнение, активно да участват в дадена ситуация и да се развива мисленето им.

Предложените игри имат интегративен характер, защото от една страна формират умение за създаване на аргументирано изказване, а от друга – затвърдяват компетентностите върху правата на детето.

5.12. Чернева, Е. Иновативни варианти за речево развитие на детето в предучилищна възраст. В: Перспективи при създаване на иновативна образователна среда. Пловдив, Университетско издателство „П. Хилендарски“, 2017, с. 110-119, ISBN 978-619-202-297-6.

В материала се разглеждат основните моменти в речниковата работа с деца от предучилищна възраст като елемент от развитието на свързаната устна реч. Посочват се методически варианти, които биха подпомогнали педагогическия процес по роден език в детската градина. Предлагат се похвати за обогатяване и активиране на детския речник.

Коментира се, че за разлика от традиционните методически похвати, информационните и комуникационните технологии разгръщат пред детето голям брой готови, строго подбрани, адекватно организирани знания. Те развиват интелектуални и творчески способности, което е много важно в предучилищна възраст, а именно: способността за самостоятелно придобиване на нови знания.

Доказва се хипотезата, че емотиконите са интересен и забавен елемент от мултимедийните продукти, който позволява да се направи процесът на обучение и развитие в детската градина достатъчно лесен и ефективен, да освободи учителя от подготовката на дидактически материали, за да се открият нови възможности за езиково развитие в ядрата речник, граматически правилна реч (морфология, синтаксис и словообразуване) и свързана устна реч.

Посоченият методически подход е нестандартен, но помага на детето по забавен начин да развива своето мислене и реч. Независимо дали педагогът работи по активизиране, обогатяване или уточняване на детския речник или ще формира граматическия строй на речта, е добре да се съобразява с постепенно развиващите се способности за опознаване на околния свят и да използва нагледността като основа за познавателната и речевата активност на детето.

5.13. Атанасова, Н. Е. Чернева, Модели на иновативни технологии на обучение с мисловни карти. В: Перспективи при създаване на иновативна образователна среда. Пловдив, Университетско издателство „П. Хилендарски“, 2017, с. 57-68, ISBN 978-619-202-297-6.

В световен мащаб мисловните карти намират широко приложение не само в образователната сфера, но и в областта на икономиката, застрахователния бизнес, информационните технологии и др. Това е така, тъй като те по категоричен начин съдействат за по-ефективно планиране и решаване на различни по вид проблеми и предизвикателства. В България мисловните карти са все още малко познати. По тази причина целта на настоящата публикация е да се представят иновативни технологични варианти за обучение с мисловни карти в детската градина, училищната институция и университета.

Въз основа на цялостното изложение по темата могат да се формулират следните обобщения:

- технологии на обучение с мисловни карти са приложими за учащи се без ограничение във възрастов план;
- в процеса на обучение мисловните карти съдействат за ясно разграничаване от учащите се на главното и второстепенното, на известното и неизвестното, на новото и старото знание, на творчеството от репродуктивността;
- със своята уникалност и неповторимост мисловните карти са силен стимул за активно участие на деца, ученици и студенти в решаването на учебни задачи и проблеми от различен произход.

5.14. Cherneva, E. G. Innovative approaches to develop the ability to ask questions at preelementary and elementary school level. International Conference on Globalization, Enterprises, Management and Economic Development, October, 31th2017, United States, Los Gatos, Scientific public organization Professional Science| LOS GATOS, UNITED STATES. 2017, 440-446, ISBN – 978-1-370-11144-2.

В статията се поставя акцент върху необходимостта от специално организиран процес на формиране на умение за задаване на въпроси от детето в подготвителната

група на детската градина и в първите класове на началното училище. Предлагат се пет игрови ситуации, които стимулират речевата дейност за създаване на въпросително изречение.

Известно е, че децата непрекъснато задават въпроси. Всъщност техните въпроси не са толкова много, но те обикновено се задават в определена последователност. Това е доста точен ориентир за степента на умствено развитие на детето.

Условията, които трябва да се спазват, когато се обучават децата в задаване на въпроси са следните:

- наличието на събеседник, адресат към когото е насочен въпросът;
- ефективност на речта, т.е. въпросът не само да бъде разбран, но и да получи адекватен отговор.

Посочените игрови варианти „Въпросителна кутия“ , „Шест букви К“ и др. са добро начало за успешно обучение по задаване на въпроси. Подходящи са за използване както при децата в последната група на детската градина, така и в първи и втори клас в началното училище.

5.15. Чернева, Е. Стимулиране на речевото развитие на детето в предучилищна възраст чрез използване на информационни технологии. В: Информационни технологии в образованието-предизвикателства и възможности. Сборник с научни доклади от Научно-практическа конференция „Математика, информатика, информационни технологии, приложение в образованието“. Пловдив, УИ “Паисий Хилендарски“, 2019, 333-343, ISBN 978-619-202-437-6.

В доклада се разглеждат основните моменти в речниковата работа с деца от предучилищна възраст чрез интегрирането на информационните технологии.

Подчертава се необходимостта от онагледяване на учебното съдържание с помощта на мултимедийни продукти, за да се ангажира вниманието на децата, да се провокира мисленето им и да се формират компютърни компетентности на елементарно ниво.

Посочват се методически варианти за обогатяване и активиране на детския речник, които биха подпомогнали и разнообразили педагогическия процес по български език в детската градина чрез създаване на интерес у детето и повишаване на мотивацията за учене.

Добър вариант за реализиране на тези дейности е игровият подход, позволяващ децата да определят свои, индивидуални манипулации, тъй като те трябва да са съобразени с нивото на компютърната им грамотност. Този подход позволява развиване на умения за работа с компютърни системи и софтуер в среда на активно екипно сътрудничество и разширяване възможностите за социално взаимодействие. Това ще доведе до така необходимите на образованието динамика и многообразие. А малкото дете в детската градина и началното училище се нуждае от често сменяне на дейностите, забавни и нестандартни игрови варианти, които ще подпомогнат не само формирането на езиковите му компетентности.

Препоръчва се да се възприеме интегрирането на информационните технологии не като алтернатива на съвременното обучение, а като следващо ниво на развитието му.

5.16. Чернева, Е. Дидактометрията и готовността в подготвителната група на детската градина. В: Класика и иновации в педагогическата практика. IV международен педагогически форум, Асеновград, 2019, ISBN 978-619-7014-35-8.

В доклада се разглежда проблемът за приемствеността между детската градина и началното училище в образователно направление „Български език и литература“.

Вниманието е насочено към дефиниране на основните елементи на диагностичната процедура по български език, които ще подпомогнат учителите в четвърта група.

Посочен е алтернативен вариант, който включва основните групи задачи за изходяща диагностика, даващи изчерпателна информация за достигнатата степен в езиковото развитие на седемгодишното дете.

Приложеният набор от задачи дава ориентир на детския учител към наистина ключовите компетентности, които ще подпомогнат седемгодишното дете в следващия най-важен етап от езиковото му развитие: овладяването на четенето и писането.

Препоръчва се установяване на устойчиво сътрудничество между детската градина и началното училище, защото основните термини и понятия в ежедневието на двете институции изглеждат повече или по-малко идентични.

5.17. Чернева, Е. и П. Атанасова Изследване на свързаната устна репродуктивна реч на пет-шестгодишните деца. В: Детска градина Училище, 2019, № 5, ISSN 2603-2864.

В статията се разглежда проблемът за свързаната устна реч в предучилищното образование.

Целта е да се проверят способностите на децата за създаване на репродуктивен текст.

Анализът на получените резултати бе направен по следните критерии: способност за пресъздаването на чужд текст; спазване на сюжетната линия на авторския текст; употреба на уместно глаголно време при преразказа; използване на граматически правилни прости и сложни изречения; превръщане на пряка реч в непряка.

Методите, които са използвани за реализиране на изследването са: разказ - образец, онагледяване на народните приказки с подходящи илюстрации, беседа, въпроси. Обобщените резултати от анализа са направени за двете приказки „Сливи за смет” и „Неволя”.

Прави се извод, че свързаната реч е отражение на интелектуалното и психическото развитие на детето. Тя е в основата на пълноценното общуване. Ето защо готовността на детето за обучение в училище в значителна степен се определя от нивото на развитие на свързаната устна реч.

5.18. Чернева, Е. Ранното обучение по четене в глобалното общество и възможностите на българското предучилищно образование. В: Сб. Човекът и глобалното общество, Пловдив, УИ “Паисий Хилендарски“, 2019, 119-129, ISBN 978-619-202-503-8.

В доклада се разглеждат тенденциите при ранното обучение по четене в предучилищна възраст на редица държави, част от глобалното общество.

Проследява се мястото на посочения проблем в българското предучилищно образование.

Коментират се резултати от проведено изследване в две последователни години /2017 и 2018/ в четири подготвителни групи /92 деца/ в две детски градини в Пловдив, които показват, че значителна част от децата /91%/ познават българската азбука, а 49% от тях могат да четат преди да станат първокласници. Едва 4% от изследваните деца не

успяха да разпознаят нито една печатна буква. Почти всички деца пишат името си и това на своите близки, като в някои от имената има правописни особености /мама Любка, татко Здравко/. Става ясно, че и в България, както и в редица страни ранното обучение по четене не бива да остава извън учебната програма в образователно направление Български език и литература. Нека да няма задължителен характер, но може да започне постепенно и само в игрова форма, за да се запази детският интерес.

Посочват се игрови варианти за формиране на интерес към четенето, които ще подпомогнат и разнообразят педагогическия процес по български език в детската градина и ще повишават мотивацията за учене на пет-шестгодишното дете.

5.19. Cherneva, E. Methodical options for the formation of dialogical speech at preschool age. In: Balkans' scientific vector, 2020, Band 4, № 1(7), p .67-71, ISSN 2603 – 4840.

В статията се разглежда проблемът за формиране на свързаната устна диалогична реч на детето от три до седемгодишна възраст. Разглеждат се основните ѝ характеристики за всяка група в детската градина.

Коментират се очакваните резултати в ядро Свързана реч в образователно направление Български език в предучилищна възраст. Посочват се алтернативни възможности, които могат да се прилагат в педагогическата практика както от детски учители, така и от родители.

Разработват се методически варианти за всяка възрастова група, които са подходящи при обучение на деца, слабовладеещи български език.

Посоченият модел допълва педагогическата практика при изграждане на свързана устна реч и създава навик за речево общуване на книжовен български език.

5.20. Чернева, Е. Овладяване на правописни правила в първи клас в условия на дистанционно обучение. В: Управление и образование, Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас, Том 16 (3), 2020, с. 30-37, ISSN 1312 – 6121.

В доклада се анализират резултати от диагностично изследване, целящо да установи степента на овладяване на основни правописни правила по български език в първи клас в условията на дистанционно обучение.

Изследваните компетентности произтичат от посочените очаквани резултати в сега действащата учебна програма, а именно: правилно пренасяне на части от думи; правопис на думи, които в единствено число завършват на й, а в множествено число на и; използване на главна буква при писане на собствените имена; графически правилно оформяне на началото и края на изречението.

Направен е кратък теоретически обзор на проблема за дистанционното обучение, като се проследяват образователни приложения, платформи и ресурси, които помагат на учителите, родителите, училищата и училищните администратори да улеснят обучението на учениците в онлайн условия. Разгледани са предимствата на дистанционното обучение.

Резултатите от направеното изследване са обобщени статистически.

Констатиран са трудности при онлайн обучението на ученици от начален етап на основното образование.

САМООЦЕНКА НА ПРИНОСИТЕ

Посочените приноси и тяхната самооценка са подредени съобразно тематичната свързаност на отделните публикации, която е в пряка зависимост от очакваните резултати по отделни ядра на приетите държавни документи в предучилищното образование и началния етап на средното образование:

1. НАРЕДБА № 5 от 03.06.2016 г. за предучилищното образование (Обн. - ДВ, бр. 46 от 17.06.2016 г., в сила от 01.08.2016 г.) в раздела на образователно направление „Български език и литература“;
2. Учебните програми за I, II, III и IV клас (2016, 2017, 2018 и 2019 година) по български език и литература.

Очертават се следните основни тематични области:

А. Звукова култура

A.1. Анализират се резултатите от диагностичен експеримент, чрез който се проследява достигнатото ниво на уменията за звуков анализ при децата от първа подготвителна група /петгодишни/ и втора подготвителна група /шестгодишни/.

Посочват се игрови методически варианти, които биха подпомогнали учителите в детска градина по пътя на подготовка за ограмотяване. Игрите могат да се използват и от учителите в първи клас, работещи с деца, които нямат майчин български език, деца със СОП. (5.2.)

A.2. Разработени са иновативни варианти за развитие на речевия слух в предучилищна възраст. Предложен е модел от игрови варианти, подпомагащи слуховото възприятие, слуховото внимание, слуховата памет.

Установява се, че правилното развитие на речевия слух при детето гарантира адекватно възприемане на информацията от заобикалящия го свят. А тази информация е в основата на формиране на уменията за общуване, на поведението и характера в ранна детска възраст. (3)

Б. Речник

B.1. Предлагат се методически похвати за обогатяване и активиране на детския речник чрез информационните и комуникационните технологии, които разгръщат пред детето голям брой готови, строго подбрани, адекватно организирани знания. Те развиват интелектуални и творчески способности, което е много важно в предучилищна възраст, а именно: способността за самостоятелно придобиване на нови знания. (5.12)

Б.2. Разработват се алтернативни варианти на речниковата работа с деца от предучилищна възраст чрез интегрирането на информационни технологии. (5.15)

Б.3. Изведени са основни принципи, с които педагогът в детската градина е добре да се съобразява при работата си по активизиране, обогатяване или уточняването на детския речник: връзка на съдържанието на речниковата работа с постепенно развиващите се способности за опознаване на околния свят и на мисловната дейност на детето; използване на нагледността като основа за познавателната и речевата активност на детето; решаване на всички задачи на речниковата работа чрез свързването им с граматическата и фонетичната страна на речта, в контекста на развитие на свързаната устна реч на детето. (5.9)

Б.4. Предложени са методически стъпки, които биха подпомогнали детето при овладяването на една от най-трудните части на речта прилагателното име, като се използва мисловна карта в два варианта: да се посочат прилагателни имена към дадено съществително или при дадено прилагателно да се добави съществително. (5.8)

В. Граматически правилна реч

В.1. Доказва се необходимостта от специално организиран процес на формиране на умение за задаване на въпроси от детето в подготвителната група на детската градина и в първите класове на началното училище. Предлагат се пет игрови ситуации, които стимулират речевата дейност за създаване на въпросително изречение. (5.14, 5.11)

В.2. Разглежда се проблемът за морфологичното развитие на детето в предучилищна възраст като част от формирането на граматическия строй на речта. Отделя се внимание и на словообразуването в предучилищна възраст: образуване на дума от друга дума с помощта на представка и наставка; образуване на сложни думи. Анализират се етапите в развитието на морфологията и словообразуването в детската реч и се предлагат примерни игри, като всяка една от тях по забавен начин въвежда детето в морфологията и словообразуването. (5.4)

В.3. Систематизирани са трудностите при овладяване на граматическата страна на езика: особеностите на предучилищната възраст; закономерностите при овладяване на морфологическата и синтактичната страна на речта; сложността на граматическата страна на даден език, особено на морфологията. Разработени са игрови варианти за преодоляването им. (5.3)

Г. Свързана устна и писмена реч

Г.1. Разработват се методически варианти за формиране на свързаната устна диалогична реч на детето от три до седемгодишна възраст, които са подходящи при обучение на деца, слабовладеещи български език. (5.18, 5.11)

Г.2. Изследва се свързаната устна репродуктивна реч в подготвителна група на детската градина, като се проследява: способността за възпроизвеждане на чужд текст; умение за проследяване на сюжетната линия на авторския текст; правилната употреба на уместно глаголно време при преразказ; използване на граматически правилни прости и сложни изречения; превръщане на пряка реч в непряка. (5.17)

Г.3. Представя се иновативен технологичен вариант за обучение в създаване на описателен и повествователен разказ с мисловни карти в детската градина. (5.11, 5.13)

Г.4. Прилага се алгоритъм за създаване на аргументирано изказване с опора на дадени словесни конструкции. С тяхна помощ детето създава кратък свързан устен текст, в който доказва своя теза. (5.11)

Г.5. Разработват се методически варианти за работа върху кратките делови форми: бележка, покана, поздравителна картичка, писмо, които са добра основа за развитие на свързаната устна реч и подготвят детето за сложната дейност по съчиняване и преразказване. (5.7)

Д. Фина моторика

Чрез монографичния труд за първи път се прави опит методическите похвати за подготовката на детската ръка за писане да бъдат обединени за съответна възрастова група. Някои от тях учителите и родителите ползват и в момента.

Систематизирани по този начин, те могат да ги степенуват по трудност и да ги прилагат в зависимост от моментното психофизическо състояние на детето.

Други от тях, като симетрията, не са предмет на изучаване в детската градина и началното училище, но са необходими на детето, за да го подготвят за писане на ръкописни букви със симетрични елементи.

Приноси на монографичния труд се търсят и в следните посоки:

- Обогатяване на методическите варианти за формиране на фина моторика за всяка възрастова група в детската градина.
- Реализиране на приемственост между детската градина и началното училище при подготовката на детето за овладяване на ръкописните букви.
- Допълване на компетентностите на детските и началните учители по проблемите на подготовката за ограмотяване.

Е. Подготовка за оgramотвяване

Е.1. Определени са основните компоненти на училищната готовност при постъпване на детето в първи клас: фонематичен слух, включващ правилно произношение на звуковете, умението да различават звуковете в потока на речта, умение за звуков анализ и синтез; граматически строй на речта, обединяващ синтаксис, морфология и словообразуване; устна реч, която включва речниковия запас на детето и умението му да се включва в диалогична и монологична реч; фина моторика. За всеки един от посочените компоненти са разработени алтернативни игрови варианти, които биха подпомогнали детските учители по трудния път на родноезиковото обучение в детската градина. (5.1, 5.5, 5.17)

Е.2. Предложен е набор от диагностични задачи, които позволяват бързо и точно определяне на достигнатото ниво на езиково развитие на детето преди постъпването му в първи клас. (5.16)

Е.3. Посочват се игрови варианти за формиране на интерес към четенето, които ще подпомогнат и разнообразят педагогическия процес по български език в детската градина и ще повишават мотивацията за учене на пет-шестгодишното дете. (5.19)

Е.4. Изследвани са възможностите за ранно обучение по четене в подготвителната група на детската градина чрез самостоятелно изработен тест, който съдържа задачи, групирани по следния начин: за разпознаване на буквите от азбуката; за откриване на буква в печатно написана дума; за откриване на буква в дума, изобразена на картина; за довършване на буква по зададен елемент. (5.6)

Ж. Начално училище

Ж.1. Изследвано е нивото на овладяване на следните правописни компетентности на децата в първи клас в условията на дистанционно обучение: правилно пренасяне на части от думи; правопис на думи, които в единствено число завършват на й, а в множествено число на и; използване на главна буква при писане на собствените имена; графически правилно оформяне на началото и края на изречението. (5.20)

Ж.2. Разработена е система на обучението по свързана устна и писмена реч, литература (четене) и български език в учебно помагало за студенти, като учебното съдържание е съобразено с новите програми за начален етап. (4.1, 4.2, 4.3)